

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

123:4 • 2003

Redaktören har ordet

Den rättfärdige visar sin vän till rätta, men de ogudaktigas väg för dem själva vilse (*Ordspråksboken* 12:26)

Den som går i borgen för en annan, honom går det illa, men den som skyr att giva handslag, han är trygg (*Ordspråksboken* 11:15)

Citaten ur *Ordspråksboken* visar på vänskapens vinster respektive vådor, eller om man så vill dess fram- och baksida. Vänskap är temat för föreliggande nummer av *Historisk tidskrift*. Lars Hermanson skriver om vänskap som politisk ideologi i Saxo Grammaticus *Gesta Danomrum*. Han undersöker två grundformer av vänskap, dels den besjälade andliga vänskapen, dels den pragmatiska politiska och driver tesen att Saxo med sitt arbete ville legitimera en maktutövning, där kungen samarbetar med ett specifikt aristokratiskt nätverk, Skjalmgrupperingen. Grundläggande för den konsensusideologi Saxo presenterar var, hävdar Hermansson, de vänskapsband som förnade kungar och magnater.

Vänskapens vinster och vådor är ett tema i Eva Österbergs bidrag. Hon visar genom en undersökning av vänskapen som diskurs och norm i medeltidens samhälle hur vänskap för medeltidens människor både kunde utgöra ett skydd och ett hot. Hennes exempel från den isländska sagalitteraturen illustrerar hur illa det kunde gå för den som ”gav handslag” och därmed förband sig att för sin heders och äras skull ställa upp för sina vänner. Österberg diskuterar också varför intresset för vänskap på sistone ökat så markant bland forskare från skilda discipliner, hur vänskapen skall förstås – är den blott en del av en kulturell fernissa eller är den ett existentiellt och etiskt fenomen? – samt hur vänskapen kan studeras empiriskt såväl som teoretiskt.

Lars Hermanson framhåller att ett av idealen i ideologin om den andliga besjälade vänskapen var att vänskap byggde på djup ömsesidig respekt och att vänner därför kunde och skulle tillrättavisa varandra och också ödmjukt böja sig inför den kritik som framfördes. Tanken med *Historisk tidskrifts* debattavdelning är förvisso inte att tillrättavisa folk och förmå dem att ödmjukt böja sig inför kritiken, snarare tvärtom. Däremot tror jag att det vore bra om den kritik som framförs i inläggen kunde läsas utifrån ovannämnda vänskapsideologi i så måtto att den faktiskt bygger på en ömsesidig respekt; det handlar

om att något är tillräckligt bra och intressant för att vara *vårt* att kritisera. I föreliggande nummer tar Maria Ågren fatt i den diskussion om synteser och syntesskrivande som inleddes i *Historisk tidskrift* 2003:2. Hon diskuterar utifrån Maria Sjöbergs bidrag till syntesnumret hur "marknad" kan förstås och användas som både ett analytiskt och syntetiskt begrepp och hur man i samband med författandet av en syntes kan vikta olika fenomenens betydelse.

Nytt bränsle till den debatt om moraliserande i historieskrivningen som förts i de två senaste häftena ger förhoppningsvis Lena Berggren i sin översikt över den tämligen knapphändig forskning om kvinnorna och fascismen. Berggren vänder sig mot de förenklade offermodeller som använts för att beskriva förhållandet mellan fascismen och kvinnorna, modeller som ytterst vilar på ett särartstänkande enligt vilket kvinnor per definition, tack vare sin inneboende godhet eller moderlighet, skulle vara mera resistent mot fascism än män. I modellen skapas en dikotomi mellan den föregivet kvinnofientliga fascismen och kvinnorna, vilket förstärker bilden av kvinnorna som offer. Kvinnligt engagemang i fascistiska rörelser kan därigenom bortförklaras med att kvinnorna "utsattes för" eller "lurades in" i fascismen, alternativt med att de led av någon form av "falskt medvetande". Det stora problemet med detta synsätt – förutom att det inte erbjuder några rimliga förklaringar – är, framhåller Berggren, att de kvinnor som lockades av och engagerade sig i fascismen görs till historiens objekt; de förvägras helt enkelt ställningen som "de aktivt agerande subjekt de faktiskt var".

Hur orimlig offermodellen är kan illustreras utifrån tre på sin tid namnkunniga skandinaviska kvinnors levnadsöden. Jag tänker på Annie Åkerhielm, Sigrid Gillner och Olga Eggers. Alla tre närmade sig fascismen på olika vägar och utifrån skilda utgångspunkter men ingen av dem kan betraktas som värnlösa offer eller vilseledda själar. Åkerhielm hade när hon vid mogen ålder – hon var född 1869 – gav sig fascismen i våld en lång karriär som författare bakom sig. Sedan debuten 1899 hade hon skrivit ett trettiotal romaner i kulturkonserverande anda men också lyrik och dramatik. Redan 1904 drog hon i romanen *Fru Fanny* i härnad mot tidens kvinnorörelse och kvinnoemancipationen och 1914 gjorde hon Tysklands sak till sin och blev en ledande företrädare för 1914 års idéer. Engagemanget för Tyskland bestod även efter det nazistiska maktövertagandet, trots en viss inledande aristokratisk skepsis mot "masspartiet" NSDAP. Åkerhielm ställde sin penna i fascistens tjänst i *Sverige Fritts* och *Dagspostens* spalter och var också anlitad som fördragshållare i Samfundet Manhem.

Sigrid Gillner var, liksom Åkerhielm, författare. Hon debuterade 1923 med romanen *Bergenkronas*, gick sedermera med i SAP och blev stadsfullmäktig i Norrköping och riksdagsledamot. Gillner var inte minst engagerad i "kvinnofrågor". 1936, vid 45 års ålder, gick hon med i Sveriges Nationella Förbund och blev en flitig medarbetare i bland annat *Nationell tidning*. 1945 gav hon ut den egenartade boken *Den nödvändiga segern*, dedicerad "Till minnet av min moderliga vän Ellen Key och hennes kamp mot klasshatet och folkhatet".

Olga Eggers var, precis som Gillner och Åkerhielm, författare med en omfattande produktion bakom sig när hon 59 år gammal år 1934 gick in i DSNAP. Hon kom i likhet med Gillner från socialdemokratien och var därtill pacifist och ansedd kvinnosakskvinna. 1935 gick hon över till det än mer ytterliggående DNSP och blev nazismens språkrör. Hon gjorde sig känd bland annat genom att formulera en dansk nazistisk kvinnouppfattning och genom att under sin tid som medredaktör för *Kamptegnet*, den danska motsvarigheten till Julius Streichers *Der Stürmer*, uppträda som en av de mest vulgära antisemiterna i Danmark. Hon arresterades i maj 1945 och dog kort tid därefter.

Hur skall man förklara dessa synnerligen politiskt medvetna kvinnors beslut att ställa sina författartalanger i fascistens tjänst? Viljelösa offer var de, som framgått, minst av allt. Att det skulle ha handlat om opportunistik kan vi också utesluta; de fascistiska miljöerna i såväl Sverige som Danmark var tämligen marginella företeelser. Jag är vidare på principiella grunder tveksam till individualpsykologiska förklaringar som tar fasta på fascisternas förmenta psykopatologi. Vill vi försöka förklara varför vissa kvinnor *och* män gick med i de fascistiska rörelserna måste vi ta både deras val och den fascistiska ideologin på allvar. Vi måste försöka förstå *vad* som lockade, *varför* just detta utövade lockelse och vi måste slutligen inse att *många vägar* kunde leda till fascismen.

Numret rymmer som vanligt opponenterrecensioner av avhandlingar och kortrecensioner. Vidare informerar Johannes Rudberg om historiska bibliografier och ämnesportaler och Helmut Backhaus om Oxenstiernaprojektet. Som brukligt i årgångens sista häfte finns också en förteckning över de avhandlingar som under föregående år försvarats vid landets historiska och ekonomiska historiska institutioner och vid temainstitutionen i Linköping samt en innehållsförteckning för hela årgången, den etthundratjugotredje.

Avslutningsvis skall jag kortfattat uppehålla mig vid tre angelägna ämnen: Carl-Johan Gadds och Maria Ågrens förslag om skapandet av ett svensk-eng-

elskt lexikon över historiska termer (framfört i *Historisk tidskrift* 2003:1), nästa års temanummer samt bristen på kvinnliga recensenter i denna tidskrifts spalter.

Gadds och Ågrens utomordentliga förslag, som Svenska Historiska Föreningen står bakom, har hittills inte fått det gensvar det förtjänar. Nu har emellertid Max Edling åtagit sig att fungera som redaktör för en första del av det tilltänkta terminologiska lexikonet, en del som skall behandla politiska termer. Tanken är att en första version av denna del skall föreligga på *Historisk tidskrifts* hemsida under våren 2004. Den som känner sig manad att engagera sig i projektet ombedes kontakta Edling (max.edling@hist.uu.se). Även förslag på svåröversatta svenska politiska termer och begrepp mottages tacksamt.

Temanumret 2004 skall, som tidigare annonserats, behandla konsumtion. Dessvärre har intresset för att medverka hittills varit ljust. I skrivande stund har tre personer lovat att komma in med artiklar och utöver detta har en person åtagit sig att skriva en översikt över nyare konsumtionsforskning och en utfäst sig att skriva en samlingsrecension på temat. Jag behöver minst två artiklar till, helst med äldrehistorisk inriktning. Besked om eventuell medverkan vill jag ha snarast. Artiklarna skall vara redaktionen tillhanda senast den 23 januari 2004.

Historisk tidskrifts redaktionsråd utvärderar varje årgång av tidskriften. Av utvärderingen av den etthundratjugoandra årgången (2002) framgick att på tok för få kvinnor skriver recensioner i tidskriften och att de arbeten som recenseras till övervägande del är skrivna av män. Detta missförhållande behövs rättas till. Jag vill därför uppmana *Historisk tidskrifts* kvinnliga läsare att hugga för sig bland de böcker som i varje nummer listas under rubriken "Litteratur inkommen till redaktionen". Det går också alldeles utmärkt att på eget bevåg recensera annan litteratur och att vända sig till redaktionen och be oss beställa nyutkomna arbeten för recension. Gör det!

Lars M Andersson